

І. М. КОВТУН

Севастопольський міський гуманітарний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Статтю присвячено психологічним аспектам організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел обґрунтовано характеристики самостійної роботи як виду навчальної діяльності студентів-філологів і визначено особливості діяльності учіння. Розглянуто сутність поняття «саморегуляція» як одного з важливих психологічних детермінантів навчальної діяльності студентів, окреслено структурні компоненти саморегуляції й визначено її роль у процесі управління самостійною роботою студентів.

Ключові слова: самостійна робота, навчальна діяльність, учіння, саморегуляція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У руслі сучасної парадигми освіти самостійна робота все впевненіше займає провідні позиції у сфері вищої освіти підготовки фахівців різних галузей. Згідно з нормативними документами навчання у вищих закладах освіти будується таким чином, що значну частину програмового матеріалу з будь-якої дисципліни студенти засвоюють самостійно. У зв'язку з цим посилюється увага й до питань, що пов'язані з організацією самостійної роботи та її управлінням у процесі професійного становлення студентів-філологів, зокрема майбутніх учителів української мови. Серед численних проблем, які потребують термінового вирішення одне з центральних місць посідають ті, що стосуються з'ясування психологічних чинників, які впливають на ефективність навчання студентів під час самостійної роботи.

Основи висвітлення цієї проблеми студіюються в роботах вітчизняних і зарубіжних учених: К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Анциферової, Г. Балла, Д. Богоявленського, О. Бодальова, Л. Виготського, Ю. Кулюткіна, О. Леонтьєва, Й. Ломпшера, А. Маркової, С. Машбиця, Л. Проколієнко, С. Рубінштейна, Н.Тализіної, Л. Фрідмана, В. Яблонко й інших.

Незважаючи на ґрунтовність розкриття дослідниками індивідуальних і групових психічних явищ, їх сутності, закономірностей розвитку й формування в діяльності й поведінці особистості, питання, що стосуються взаємозв'язку певних психологічних детермінантів і самостійної роботи студентів, ще потребують додаткового вивчення.

Завдання нашої статті полягає в з'ясуванні психологічних детермінантів, які впливають на ефективність управління самостійною роботою студентів-філологів.

Відповідно до уявлень сучасної психології розвиток психіки й свідомості людини формується в діяльності, і через діяльність пізнається. «Психіка людини не тільки проявляється, але й формується в діяльності, соціальній за своєю природою, поза природою вона розвиватися не може. У формі нейтрально-пасивного сприйняття не можна сформувати ні міцних знань, ні глибоких переконань, ні гнучких умінь» - зазначає Ю. Кулюткін [4, с.118]. Діяльність не тільки визначає сутність людини, а й створює саму людину.

На ґрунті такого розуміння самостійна робота студентів розглядається як вид навчальної діяльності, що здійснюється без втручання, але під керівництвом викладача, унаслідок якої вони засвоюють необхідні знання, оволодівають вміннями й навичками, навчаються плановірно й систематично працювати, мислити, формувати власний стиль розумової діяльності [1, с.4]. Вона здійснюється в аудиторний і позааудиторний час та будується на принципі взаємодії й співробітництва, який виявляється в наступному [3, с.133]:

- подолання рецидивів авторитарних форм впливу;
- систематична реалізація в ході взаємостосунків зі студентами їх професійної спільності з викладачами;
- залучення студентів до різних форм навчальної й науково-дослідної роботи (лекторські групи, проблемні групи, наукові семінари, спільні публікації, спільні доповіді) тощо.

У діяльнісному аспекті сутність самостійної роботи, спираючись на думку І Зимньої, полягає в «діяльності суб'єкта з оволодіння узагальненими способами навчальних дій та саморозвитку в

процесі вирішення навчальних завдань, спеціально поставлених викладачем, на основі зовнішнього контролю й оцінки, що переходять у самоконтроль і самооцінку» [4, с.192].

Ураховуючи компетентну думку науковців (К. Альбуханової-Славської, П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, Ю. Кулюткін, Н.Тализіної й ін.) стосовно особливостей навчання як діяльності, можна стверджувати, самотійній роботі притаманні такі ж характеристики, як й будь-якій іншій діяльності: предметність, соціальна природа, суб'єктність, активність, цілеспрямованість, продуктивність.

Предметність самотійної роботи студентів-філологів полягає в тому, що вона спрямовується на засвоєння надбань, у першу чергу, лінгвістичної науки, у яких зафіксовано теоретичні знання й певний досвід його застосування, тобто «суспільно вироблені способи дії з ним»[3].

Соціальна природа самотійної роботи має декілька варіантів вияву. По-перше, лінгвістичне надбання є суспільно-історичним, воно накопичувалося людством упродовж тривалого історичного розвитку мови й передавалося з покоління в покоління. По-друге, засвоєння знань й оволодіння способами дії з ним відбувається в період навчання у виші під керівництвом (хоч й опосередкованим) викладача.

Суб'єктність самотійної роботи пов'язана із психологічною природою навчання як діяльності. Згідно з цим у процесі самотійної роботи між її учасниками встановлюються суб'єкт-суб'єктні відношення. Викладач, виступаючи суб'єктом діяльності, створює навчальну ситуацію, «простір діяльності» (у термінах К. Альбуханової-Славської), у якому студент як суб'єкт діяльності спрямовує систему своїх вольових, інтелектуальних якостей на оволодіння відповідними знаннями, уміннями, навичками, професійно необхідними способами діяльності.

Суб'єктність обов'язково передбачає активну життєву позицію. Саме тому ще однією ознакою самотійної роботи є **активність**. Вона виступає динамічною основою становлення, здійснення й видозміни діяльності, проявляється в довільності, надситуативності, значній сталості стосовно прийнятої мети та обумовлюється внутрішнім станом суб'єкта безпосередньо в момент дії, Активність виявляється в ініціативності студента, здатності робити «суспільно значимі перетворення у світі на базі засвоєння багатств матеріальної й духовної культури» [7, с.309]. Самостійна робота не може дати позитивні результати, якщо студент залишається пасивним виконавцем чужих завдань. Її діяльнісний характер вимагає активного перетворення, творчості.

Активність перебуває в тісному взаємозв'язку з **цілеспрямованістю**. Самостійна робота як будь яка діяльність є актом, що ініціюється суб'єктом, а не запускається внаслідок зовнішнього впливу. Вона становить собою систему дій «зцементованих у єдине ціле мотивами, що її збуджують. Мотив – це те, ради чого здійснюється діяльність, він визначає сенс того, що робить людина» [6, с.39]. Метою самотійної роботи студентів-філологів є інтеріоризація лінгвістичних знань, у ході якої в студентів формуються психологічні новотворення (знання, уміння, мотиви, установки, здатності тощо), що забезпечують професійне становлення. У зв'язку з цим ще однією характерною рисою самотійної роботи як діяльності є **продуктивність**, тобто творчий результат – створення, з одного боку, певних матеріальних і духовних продуктів, наприклад схем, таблиць, рефератів, курсових, дипломних робіт тощо, з іншого – відкриття для себе чогось нового, раніше невідомого, або ж вирішення по-іншому вже відомих проблем. Продуктом самотійної роботи є рух уперед у своєму розвитку, накопичення власного досвіду, тобто самозміна й саморозвиток. Для студентів-філологів це, найперше, розширення свого лінгвістичного світогляду й формування лінгвістичної компетентності.

За твердженням учених [2; 3; 4], у процесі самотійної роботи студенти виконують специфічну діяльність – учіння, яка полягає в контрольованому засвоєнні когнітивного й соціально-професійного досвіду (насамперед у вигляді інтелектуальних операцій і теоретичних понять), опануванні способами предметних і пізнавальних дій.

Учіння, виражається в двох планах - зовнішній і внутрішній активності, кожна з яких складається з окремих дій. Зовнішня – гностична – діяльність, характеризується наявністю в ній фізичних дій, до їх складу входять предметно пізнавальні дії (вимірювання, вирахування тощо), перцептивних дій (розглядання, спостереження, слухання), символічних дій (зображення, позначання, висловлювання). Внутрішня є особливою гностичною діяльністю, що спрямована на пізнання, збір і переробку інформації. Вона передбачає єдність перцептивних, розумових і мнемічних дій, що недоступні спостереженню ззовні. Зовнішня й внутрішня діяльність переважає на певному етапі розвитку особистості й відіграють свою роль у становленні психіки людини. Для ефективності учіння, а отже й самотійної роботи, важливо, щоб студент усвідомив себе як суб'єкт діяльності, узяв

на себе відповідальність за навчання й своє професійне зростання та почав сам свідомо керувати цим процесом.

Як справедливо вказують учені [3; 4], самостійна робота як специфічний вид діяльності стає можливою лише на певному щаблі розвитку психіки людини, коли остання стає спроможною регулювати свої дії свідомо поставленою метою.

Психологічну основу управління самостійною роботою становить саморегуляція. Розглянувши роботи І. Беха, І. Захарова, О. Конопкіна, В. Моросанової, Г. Нікіфорова, А. Осницького, І Трофімова, присвячені дослідженню саморегуляції людини в різних видах діяльності, можна стверджувати, її визначають як ситемно-організований процес внутрішньої психічної активності людини, який забезпечує порядок і планованість діяльності, обумовлює послідовний рух студента по всіх етапах навчальної діяльності. Вона полягає в умінні виступати для самого себе й об'єктом управління, і суб'єктом, який планує, організовує й контролює свої виконавчі дії. За твердженням Ю. Кулюткіна, саморегуляція знаходить своє вираження в позиції «Я - учитель», що передбачає перехід від зовнішнього управління навчальною діяльністю до внутрішнього, коли студент самостійно ставить мету, шукає шляхи її реалізації, обґрунтовує свої дії, визначає показники контролю та оцінки. Щоб самостійно керувати своєю навчальною діяльністю студент повинен засвоїти функції викладача й спрямувати їх на себе, навчитися конструктивно й творчо взаємодіяти з навчальним середовищем, брати відповідальність за процес і результат навчання.

Саморегуляція як психологічне утворення має свою структуру, яка однаково проявляється в різних видах діяльності, зокрема й у самостійній роботі. Як свідчить аналіз наукових розвідок [3;6], структура саморегуляції складається з таких компонентів: усвідомлення мети діяльності, моделювання значущих умов, програми дій, оцінки результатів і їх корекція.

У процесі самостійної роботи кожен компонент саморегуляції виконує свою роль у цілепокладанні й виконанні запланованих дій, що дозволяє студентам залишатися суб'єктом навчальної діяльності – управляти нею, рефлексувати й оцінювати її, накопичувати ефективний досвід, конструктивно й творчо взаємодіяти з освітнім середовищем й іншими суб'єктами навчальної діяльності, брати на себе відповідальність за її процес і результат.

Рівень саморегуляції залежить від досвіду включення в навчальну діяльність, етапу навчання, індивідуально-психологічних особливостей студента як суб'єкта діяльності, його мотивації, самооцінки, цілепокладання, ціннісних орієнтацій, інтересів, установок, темпераменту й емоційної стабільності, локусу контролю.

Для ефективності самостійної роботи важливо враховувати індивідуальні особливості саморегуляції, рівень розвитку її окремих елементів. Знаючи про певні недоліки саморегуляції того чи іншого студента, викладач має можливість здійснити корекцію його навчальної діяльності й досягти в процесі самостійної роботи бажаних результатів.

Отже, сказане дозволяє зробити висновок, ефективність управління самостійною роботою студентів-філологів значною мірою залежить від його індивідуально-психологічних й особистісних властивостей. Серед них суттєву роль відіграє саморегуляція студента. Вона допомагає їм цілеусвідомлено змоделювати свою навчальну діяльність, тобто визначити програму своїх дій і мобілізувати психологічний потенціал на її реалізацію. Від рівня цього психологічного детермінанта залежить перебіг самостійної роботи як виду навчальної діяльності, правильність установлення взаємозв'язків між її структурними елементами.

Подальшого дослідження потребують питання визначення рівня саморегуляції студентів-філологів у процесі самостійної роботи й пошуку шляхів її удосконалення.

Список використаної літератури

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: підручник для студентів, аспірантів та молодших викладачів вищих навчальних закладів / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 552 с.
2. Валеева Н. Ш. Психология и культура умственного труда : учеб. пособ. для студентов вузов / Н. Ш. Валеева, Н. П. Гончарук. – М. : Кнорус, 2004. – 236 с.
3. Дьяченко М. И. Психология высшей школы /М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович. – Мн.: Харвест, 2006. – 416 с.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. / И. А. Зимняя. — М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. — 384 с.
5. Кулюткин Ю.Н. Ценностные ориентиры и когнитивные структуры в деятельности учителя / Ю.Н. Кулюткин, В.П. Бездухов. – Самара: СамГПУ, 2002. – 400 с.

6. Моросанова В.И. Опросник «Стиль саморегуляции поведения» (ССПМ): Руководство / В.И. Моросанова. – М.: Когито-Центр, 2004. – 44 с.
7. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. пед. заведений / С.Д. Смирнов.: Издательский центр «Академия», 2001. – 304 с.
8. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014

И. Н. Ковтун

Севастопольский городской гуманитарный университет

Психологические факторы управления самостоятельной работой студентов-филологов

Статья посвящена психологическим аспектам организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений. На основании анализа психолого-педагогических источников обосновываются характеристики самостоятельной работы как вида учебной деятельности. Рассматриваются особенности деятельности учения, сущность понятия «саморегуляция» как одного из важных психологических детерминантов учебной деятельности студентов, ее структурные компоненты, определяется роль саморегуляции в процессе управления самостоятельной работой студентов.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, учебная деятельность, учение, саморегуляция.*

I. Kovtun

Sevastopol Municipal University of Humanities

Psychological Factors of Philology Students Independent Work Organization

The article is devoted to actual for education topics connected with organization of students-philologists' independent work.

According to normative documents students' independent work is important part of teaching at higher educational institution. Effect of its organization in a great deal depends on taking into consideration of teaching psychological side.

In the article the psychological aspects of independent work as a specific type of students' educational activity are examined. As to modern psychology development of man's psyche takes place only in active work.

In the article descriptions of independent work as one of educational activity types (subjectness, social nature, subjectivity, activity, purposefulness, productivity) are analyzed.

On the basis of psychological literature analysis, we draw a conclusion that self-regulation which is expressed in idea «I am a teacher» has great importance for achievement of effective results.

Self-regulation as psychological item has its structure. It includes the awareness of purpose of action, meaningful conditions model, program of actions, activity results evaluation.

In process of independent work every component of self-regulation has its own role in aims formulating and implementation of the planned actions.

It helps students to be the subjects of educational activity in the process of independent work - to manage it, to make reflections and evaluate results, to collect effective experience, to cooperate with an educational environment and other subjects of educational activity structurally and creatively, to undertake responsibility for its process and results.

Taking into consideration material described above in the article a conclusion is drawn that self-regulation plays an important role in the process of students-philologists' independent work organization.

Key words: *independent work, students' educational activity, teaching, self-regulation.*